

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικό και Καποδιστριακό
Πανεπιστήμιο Αθηνών

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΙΣ ΠΗΓΕΣ ΤΗΣ ΚΑΝΟΝΙΚΗΣ ΠΑΡΑΔΟΣΕΩΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

Κανονικό Δίκαιο

Ενότητα: VI. Συμπλήρωμα Θεματικών και Παράρτημα

Αρχιμ. Γρηγόριος Δ. Παπαθωμάς

Θεολογική Σχολή - Τμήμα Θεολογίας

Περιεχόμενα

Περιεχόμενα	2
0. Σκοποί ενότητας	3
1. Ή Μοναστική Πολιτεία του Αγίου Όρους.....	6
1.1 Περίοδοι τής νομοκανονικής ιστορίας τοῦ Αγίου Όρους	6
1.2 Πράξεις αὐτοκρατορικές, πατριαρχικές, διεθνείς, συνταγματικές καὶ κοινοτικές ἀπὸ τὸ 872 μέχρι τὸ 1993	8
1.3 Ἄρθρον 105.....	10
1.4 Κοινή Δήμωση (No 4) Περί Αγίου Όρους.....	11
1.5 Ιστορικοί Σταθμοί της Μοναστική Πολιτείας του Αγίου Όρους.....	11
1.6 Διαγράμματα.....	12

0. Σκοποί ενότητας

Είναι πλέον διαπιστωμένο ότι η Β΄ χιλιετία γέννησε, με άτυπο εκκλησιολογικής υφής πολλαπλασιασμό, καινοφανή εκκλησιο-κανονικά ζητήματα, τα οποία δεν ανιχνεύονται στα γενεσιουργά αίτια των εκκλησιο-κανονικών ζητημάτων της Α΄ χιλιετίας, τα οποία (αυτά τα τελευταία) είχαν προκαλέσει και την ανάδυση των Κανόνων της Εκκλησίας. Κατά συνέπεια, τα ζητήματα της Β΄ χιλιετίας σαφώς δεν βρίσκουν ούτε άμεση αντιστοίχιση ούτε ορατά στοιχεία επίλυσής τους στα κανονικά κείμενα της Α΄ χιλιετίας. Αυτό σημαίνει, με άλλα λόγια, ότι οι υπάρχοντες Κανόνες της Εκκλησίας δεν έχουν *ad hoc* αναφορές ή προβλέψεις για τα καινοφανή εκκλησιο-κανονικά ζητήματα της Β΄ χιλιετίας και του σήμερα. Έχουμε, κατά συνέπεια, ζητήματα σήμερα, που δεν τα αντιμετωπίζουν κειμενικά ούτε το *κανονολογικό υλικό* (Α΄ χιλιετία) των ιερών Κανόνων, ούτε το *κανονολογικό υλικό* (11^{ος}-15^{ος} αι.) των Ερμηνευτών των Κανόνων. Έτσι, μετά από την αντικειμενική αυτή διαπίστωση κατά το μάλλον και ήττον κοινά αποδεκτή, καλούμεθα να τα μελετήσουμε μέσα από τα μαθήματα και την σπουδή των ζητημάτων αυτών.

Το αντινομικό αυτό χαρακτηριστικό (*μη ad hoc αναφορά* των Κανόνων σε σύγχρονα ζητήματα και ταυτόχρονα *πληρότητα* των Κανόνων) εκτίθεται επί πλέον σήμερα σε ένα πεδίο, που δημιουργεί συγχύσεις, όπως είναι αυτό (το πεδίο) της σύγχρονης πολυπολιτισμικής εποχής και της πολιτισμικής αλληπάλληλης διαστρωμάτωσης (πολυ-ορθόδοξο, πολυ-ομολογιακό, πολυ-θρησκευτικό, πολυ-πολιτικό, πολυ-πολιτειακό, πολυ-πολιτισμικό). Πρόκειται για το ιστορικό πρωτόγνωρο για την ανθρωπότητα και νεοφανές πεδίο του παγκόσμιου ενιαίου πολιτισμικού χώρου. Μέσα στο πεδίο αυτό, φαίνεται να χάνεται η *θεολογική πληρότητα* των Κανόνων και υπερτονίζεται ένα – υποτιθέμενο – πολύπτυχο «κανονικό κενό» (*sic*) σε διάφορα σύγχρονα και επίκαιρα εκκλησιο-κανονικά θέματα, με το υιοθετηθέν και επαναλαμβανόμενο επιχείρημα στο *μέσο* και το *πρόσφατο* παρελθόν, ότι οι Κανόνες είναι μίας [προγενέστερα] *άλλης* και [πολιτισμικά] *διαφορετικής* εποχής.

Μία σειρά δε από άλλα συναφή ζητήματα έρχονται να προστεθούν στον πυρήνα του κεντρικού αυτού ερωτήματος, όπως: ποια η σχέση βιβλικού πνεύματος και κανόνων, δόγματος και κανόνων, ήθους και κανόνων, προσωπικής ελευθερίας και κανόνων, κοσμικού κράτους και κανόνων, ψυχολογίας και κανόνων, βιοηθικής και κανόνων; Ποιο ρόλο παίζουν οι κανόνες στην συγκρότηση του Εκκλησιακού σώματος ή στην ποιμαντική πράξη της Εκκλησίας; Επίσης, ποιος ο λόγος των Κανόνων στην μαρτυρία της Ορθοδοξίας στον σύγχρονο κόσμο, στην πρόσφατη συμμετοχή της στην Οικουμενική κίνηση και τις εν γένει σύγχρονες πολύπτυχες προκλήσεις; Κι ακόμη, σε ποιο βαθμό οι κανόνες μαρτυρούν διαχρονικά για το ευχαριστιακό και εσχατολογικό ήθος της Εκκλησίας ή ενισχύουν, αντιθέτως, την κυριαρχία του νομικού πνεύματος στην ζωή και τις δομές της Εκκλησίας; Πόσο σοβαρά λαμβάνονται υπ' όψη οι υφιστάμενοι κανόνες στην σύγχρονη διάρθρωση (Καταστατικοί Χάρτες [με αποκλίνουσες κανονοταξίες], κλπ.) των κατά τόπους Εκκλησιών; Ασφαλώς, σε αυτά τα επί μέρους ερωτήματα θα μπορούσαμε να προσθέσουμε και άλλα, όπως και οι επόμενες γενεές σίγουρα θα προσθέσουν και άλλα ερωτήματα, που δεν τίθενται για εμάς εδώ και στο σήμερα. Τι καλούμεθα, λοιπόν, θεολογικά να κάνουμε μπροστά σε αυτά τα διλήμματα σε μία παγκοσμιοποιημένη εποχή εκκοσμίκευσης και *εκκλησιαστικού κουλτουραλισμού*;

Ειδικά Θέματα Κανονικής Παράδοσης και Επίκαιρα εκκλησιο-κανονικά ζητήματα

Η ζωή της Εκκλησίας μας στον ολοένα μεταβαλλόμενο κόσμο, στην κοινωνία, στην κρατική Πολιτεία, καθώς και στην ευρωπαϊκή και την παγκοσμιοποιημένη κοινωνία μας, μας επιβάλλει την ενασχόληση με ειδικά εκκλησιο-κανονικά ζητήματα και επίκαιρα ειδικά θέματα Κανονικού Δικαίου, για να αναδειχθούν μέσα από την ενασχόληση αυτή οι τρόποι με τους οποίους η Εκκλησία πορεύεται μεν

προς τα Έσχατα στους κόλπους της Ιστορίας, αλλά και ταυτόχρονα αντιμετωπίζει τα αενάως ανακύπτοντα διαπτωτικά ανθρώπινα προβλήματα σε όλα τα επίπεδα των εκφάνσεών τους. Η εξειδίκευση αποσκοπεί στις σύγχρονες προκλήσεις, που επιβάλλουν και απαιτούν σύγχρονες απαντήσεις από την *Κανονική Παράδοση* της Εκκλησίας. Προσεγγίζεται αυτή σε σχέση με την Μυστηριακή ζωή και τους Μοναχικούς Θεσμούς της Εκκλησίας, με το Συγκριτικό ομολογιακό Κανονικό Δίκαιο, με τις Σχέσεις Εκκλησίας – Πολιτείας (Νεοελληνικό Κράτος και Ευρώπη), με το Δίκαιο των Θρησκευμάτων και το Πολιτειακό Δίκαιο, με την Θρησκευτική Ελευθερία, καθώς και με θέματα Βιοηθικής.

Διορθόδοξες και Διαχριστιανικές Σχέσεις (Κανονική Θεώρηση)

Η εποχή την οποία ιστορικά διανύουμε, εποχή ολοκληρωμένης νεωτερικότητας και σαφώς μετα-νεωτερικότητας, αλλά και ο χωρόχρονος του δικού μας ιστορικού βίου παγίωσαν και μᾶς έχουν εισαγάγει ἐξ ὀρισμοῦ σὲ ἓνα πεδίο *πολύπτυχου διαλόγου*, μὲ τέσσερις τούλάχιστον κεφαλαιώδεις πτυχές: **1)** τὸν **Διορθόδοξο διάλογο**, γιὰ νὰ ξεκινήσουμε ἀπὸ τὸ σπίτι μας, καθὼς αὐτὸς γίνεται ὁλοένα καὶ πιὸ ἀναγκαῖος, εἰδικὰ σήμερα, μεταξύ *ὁμόδοξων ἑτεροτήτων*, **2)** τὸν **Διαχριστιανικὸν διάλογο**, καθὼς ἡ κυριαρχία τῆς αἰωνιστικῆς ἐκκοσμικεύσεως καὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ κουλτουραλισμοῦ ἐπάνω στὴν ἐμπειρικὴ μαρτυρία τῆς Ἐκκλησίας ὁλοένα αὐξάνει, προκαλώντας ὅλο καὶ περισσότερο *ἑτερόδοξες ἑτερότητες*, **3)** τὸν **Διαθρησκειακὸν διάλογο**, καθὼς ἡ *αὐτοαποκαλυπτικὴ ἐνέργεια* τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν κόσμον ὄχι μόνον παραμένει ἀκόμη ἀκατάληπτη, ἀλλὰ ἐπαφίεται κυρίως στὴν Ἐκκλησία καὶ τὴν θεολογία τῆς νὰ θέσουν τὴν ἀποκάλυψη τοῦ Θεοῦ, ποὺ φέρουν στοὺς κόλπους τους, ἐπάνω σὲ «ὄρος διαλόγου» καὶ «ἐπὶ τὴν λυχνίαν διαλόγου», ἰδίως ἀνάμεσα σὲ *ἑτερόθρησκες ἑτερότητες*, καὶ **4)** τὸν **Διαπολιτισμικὸν διάλογο**, μέσα στὴν κοινωνία καὶ μὲ τὴν κοινωνία, μέσα στὸ νέο πολυπολιτισμικὸ πλαίσιο τῆς μετα-νεωτερικῆς ἐποχῆς μας, ὄχι τόσο τῆς εὐρωπαϊκῆς ὁλοκλήρωσης καὶ ἐνοποίησης ὅσο καὶ κυρίως τῆς εὐρείας παγκοσμιοποιημένης κοινωνίας. Πρόκειται γιὰ διάλογο μεταξύ: **1)** τῶν *ὁμοδόξων* [ὀρθόδοξων] χριστιανῶν, **2)** τῶν *ἑτεροδόξων* χριστιανῶν, **3)** τῶν *ἑτεροθρήσκων* καὶ **4)** τῶν ὁποίων «*θύραθεν*», ποὺ ἐκπροσωποῦν ἑτερόκεντρες κοινωνικὲς ἀντιλήψεις ἢ πολιτισμοὺς, ἀντίστοιχα. Πρόκειται γιὰ μία τετραπλῆ ἀπόπειρα μελέτης καὶ σπουδῆς, ποὺ ὀραματίζεται νὰ γίνεται *καὶ* μέσα ἀπὸ τὸν *διάλογο*, τὴν *διάνοιξη* καὶ τὴν *συνδιαλλαγή*: καὶ ἐὰν δὲν γίνῃ, τούλάχιστον νὰ προσανατολισθῇ ἡ ἀπόπειρα αὐτὴ μελέτης καὶ σπουδῆς νὰ ἀρχίσῃ ἀπὸ τὸν διάλογο, μέσα ἀπὸ ἓνα πρίσμα τῆς ἀποκρυσταλλωμένης κανονικῆς θεώρησης δύο χιλιετιῶν.

Πολιτεία, Ορθ. Εκκλησία & Θρησκευτάματα στην Ελλάδα/Ευρώπη

Το περιεχόμενο του μαθήματος θέλει να αναδείξει εκ προοιμίου και σε συγκριτικὴ διαλεκτικὴ προσέγγιση τρία διαφορετικὰ πεδία μελέτης, τα οποία υφίστανται μέσα στην Ιστορία και τὴν κοινωνία κατὰ προτεραιότητα θεσμικά και ως εκ τούτου, μερικές φορές, αλληλοπεριχωρητικά. Το γεγονός αὐτὸ ἔχει ως συνέπεια τὴν μόνιμη ἀνάπτυξη μίας δυναμικῆς σχέσεων σὴν κοινωνία, μίας δυναμικῆς που μεταβάλλεται ἀνάλογα με τὶς γεωπολιτικὲς μεταλλάξεις (*Πολιτεία-Ευρώπη*), κάτι που ἐπηρεάζει τόσο τὸ *ἐκκλησιακὸ* ὅσο καὶ τὸ *θρησκειακὸ γίνεσθαι*. Στὸ πλαίσιο αὐτὸ του υπαρκτοῦ τριμερισμοῦ σὴν παγκοσμιοποιημένη κοινωνία μας, ἀνοίγεται μία εὐρεία βεντάλια θεμάτων πρὸς μελέτη, ἡ οποία κυμαίνεται μεταξύ θεσμικῶν διεκδικήσεων καὶ ἀπροϋπόθετου διαλόγου σὴν πεδίο συμφυρμού των τριῶν αὐτῶν μεγεθῶν. Ἐτσι, καὶ με αὐτὰ τα δεδομένα, τὸ συγκεκριμένο ἀντικείμενο ἔχει θεματικὲς σπουδῆς καὶ μελέτης τόσο σὴν Κανονικὸ Δίκαιο ὅσο καὶ σὴν Ἐκκλησιαστικὸ Δίκαιο.

Κανονικὸ Δίκαιο καὶ Διεθνῆς Πολιτικὴ

Τὸ θέμα τῆς παρούσας θεματικῆς, ὅπως τιτλοδοτεῖται, παραπέμπει σὴν γεγονός, ὅτι οἱ γεωπολιτικὲς μεταβολὲς ἀνὰ τοὺς αἰῶνες καὶ οἱ συνεπαγόμενες πολιτικὲς ποὺ προέκυπταν, ἐπηρεάζαν αὐτοδίκαια καὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ δρώμενα. Ἡ Ἐκκλησία ἐκαλεῖτο νὰ ἀντιμετωπίσει τὶς ἐκάστοτε προκλήσεις τοῦ

πολιτικοῦ χώρου στὴν κοινωνία, ὅπου Ἐκκλησία καὶ Πολιτεία ἐκ τῶν πραγμάτων συνυπήρχαν. Στὶς σχέσεις τους, ὑπήρχαν ἀσύμπτωτα σημεῖα ἐνδιαφέροντος μεταξύ τους, ὑπήρχαν, ὅμως, καὶ κοινὰ σημεῖα ἀποκλειστικοῦ ἐνδιαφέροντος γιὰ τὸ κάθε συμβαλλόμενο μέρος στὸν δημόσιο χώρο ἐκδήλωσής τους. Ἔτσι, ἡ παροῦσα θεματικὴ στοχεύει νὰ ἀναδείξει ἐκεῖνες τὶς παραμέτρους τῆς Διεθοῦς πολιτικῆς, ποὺ ἐπηρεάζουν τὶς ἐκκλησιο-κανονικὲς ἀναπροσαρμογὲς τῆς Ἐκκλησίας καὶ πῶς αὐτὴ πορεύεται μέσα στὴν Ἱστορία καὶ στὴν ἐποχὴ μας. Ποιὲς εἶναι αὐτὲς οἱ παράμετροι καὶ ποιὰ τὰ ἐκκλησιο-κανονικὰ θέματα ποὺ ψηλαφοῦνται ἀπὸ αὐτές, καθὼς ἡ Διεθνῆς πολιτικὴ τῆς παγκοσμιοποίησης θὰ ἀνοίξει πολλὰ ζητήματα στὸν σύνολο ἐκκλησιαστικὸ βίο καὶ στὸν σύγχρονο προβληματισμὸ τῆς Θεολογίας μας.

1. Ἡ Μοναστική Πολιτεία τοῦ Ἁγίου Ὁρους

Τὸ νομοκανονικὸ τῆς καθεστῶς
καὶ
οἱ Πηγές τοῦ «Ἀθωνικοῦ Δικαίου»

1.1 Περίοδοι τῆς νομοκανονικῆς ἱστορίας τοῦ Ἁγίου Ὁρους (Πηγές «Ἀθωνικοῦ Δικαίου»)

A.– Τὸ ἰδιότυπο νομικὸ καθεστῶς τοῦ Ἁγίου Ὁρους στὴν Ἀνατολικὴ Ῥωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία (5ος-15ος αἰ.)

1.– Ἐθνικὸ καθεστῶς στὴν ἐποχὴ τῆς ἐμφάνισής του (5ος αἰ.-843)

- ◆ Ἡ ἀνθιση τοῦ ἀθωνικοῦ μοναχισμοῦ (5ος-7ος αἰ.)
- ◆ Ἡ ἀποδυνάμωση (8ος αἰ.)

2.– Ἡ περίοδος τῆς ἐπαναδιοργάνωσης (843-963)

3.– Ἡ ἀνάδυση τῆς Ἀθωνικῆς Πολιτείας (963-1423)

- ◆ Ἡ ἴδρυση τῆς Μεγίστης Λαύρας (963)
- ◆ Τὰ αὐτοκρατορικὰ *Τυπικὰ*
- ◆ Ἡ λειτουργία τοῦ «Κοινοῦ τῶν Ἀθωνιτῶν»

B.– Ἡ Ἀθωνικὴ Πολιτεία στὴν ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία (1423-1912)

1.– Νομοθετικὰ δεδομένα τῆς Ὀθωμανοκρατίας (1423-1821)

- ◆ Ἡ ὀθωμανικὴ πολιτικὴ ἔναντι τῆς Ἀθωνικῆς Πολιτείας
- ◆ Τὰ πατριαρχικὰ *Τυπικὰ*

2.– Ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση μέχρι τὴν ἀπελευθέρωση (1821-1912)

Γ.- Ή Αθωνική Πολιτεία στην Έλλάδα (1913-1993)

- 1.- Τò άθωνικό καθεστώς κατά τις Διεθνείς Συνθήκες
- 2.- Ή νομική του ύπόσταση κατά τις συνταγματικές διατάξεις
- 3.- Τò συνταγματικό του καθεστώς αύτονομίας
 - ◆ Τò άρθρο 105 τοϋ Έλληνικοϋ Συντάγματος
 - ◆ Διοικητική αύτονομία

Δ.- Ή «Αθωνική Κοινότητα» στην «Εύρωπαϊκή Κοινότητα»

- 1.- Νομοθετική προσέγγιση μεταξύ τών δύο όντοτήτων
 - ◆ Ή «Κοινή Δήλωση» για την «Αθωνική Κοινότητα»
 - ◆ Συμπληρωματικές Πράξεις τής Εύρωπαϊκής Κοινότητας
- 2.- Έξωτερικές όμοιότητες τών δύο κοινοτικών όντοτήτων
- 3.- Είδικό καθεστώς για τò Άγιον Όρος στην Ένωμένη Εύρώπη

1.2 Πράξεις αυτοκρατορικές, πατριαρχικές, διεθνείς, συνταγματικές και κοινοτικές από τὸ 872 μέχρι τὸ 1993

A.– *Αὐτοκρατορικὰ κείμενα*

- 1.Τὸ (1ο) Τυπικὸ τοῦ Ἰωάννου Τσιμισκῆ (971/972)
- 2.Τὸ (2ο) Τυπικὸ τοῦ Κων/νου ΙΧ τοῦ Μονομάχου (1045)
- 3.Τὸ (3ο) Τυπικὸ τοῦ Ἐμμανουήλ ΙΙ Παλαιολόγου (1394)
- 4.Τὸ (4ο) Τυπικὸ τοῦ Ἐμμανουήλ ΙΙ (1406)

B.– *Πατριαρχικὰ κείμενα*

- 1.Τὸ (5ο) Τυπικὸ τοῦ Πατριάρχου Ἱερεμίου ΙΙ (1574-1575)
- 2.Τὸ (6ο) Τυπικὸ τοῦ Πατριάρχου Γαβριήλ ΙV (1783)
- 3.Τὸ (7ο) Τυπικὸ [*Κανονισμὸς μετὶ τίτλου «Συνθήκης Γράμμα»*] (1810)

Γ.– *Πράξεις Διεθνῶν Συνθηκῶν*

- 1.Συνθήκη εἰρήνης τῶν Παρισίων (1856)
- 2.Συνθήκη τοῦ Ἁγίου Στεφάνου (1878)
- 3.Συνθήκη τοῦ Βερολίνου - Πρωτόκολλο ἀρ. 3 (1878)
- 4.Συνθήκη τοῦ Βερολίνου (1878)
- 5.Συνθήκη εἰρήνης τοῦ Λονδίνου (1913)
- 6.Ψήφισμα τῆς Ἑκτάκτου Διπλῆς Ἱερᾶς Σύναξης (1913)
- 7.Πρεσβευτικὸ Πρωτόκολλο, ὑπογραφέν στὸ Λονδίνο (1913)
- 8.Συνθήκη εἰρήνης τοῦ Βουκουρεστίου (1913)
- 9.Συνθήκη εἰρήνης τῶν Ἀθηνῶν (1913)
- 10.Συνθήκη εἰρήνης τῶν Σεβρῶν (1920)
- 11.Πρωτόκολλο τῆς Λωζάννης (1923)

12. Διαιτητική απόφαση (1934)

Δ.– Συνταγματικά κείμενα

1. Ο Καταστατικός Χάρτης του 1924 («Τὸ τελευταῖο (8ο) Τυπικὸ»)
2. Νομοθετικὸ Διάταγμα ἐπικυροῦν τὸν Καταστατικὸ Χάρτη (1926)
3. Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος (1926 - ἄρθρα 106, 107, 108, 109)
4. Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος (1927 - ἄρθρα 109, 110, 111, 112)
5. Σχέδιο Συντάγματος τῆς Ἑλλάδος (1948 - ἄρθρα 137, 138, 139, 140)
6. Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος (1952 - ἄρθρο 103)
7. Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος (1968 - ἄρθρο 122)
8. Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος (1975 - ἄρθρο 105)

Ε.– Εὐρωπαϊκὲς κοινοτικὲς Πράξεις καὶ Κείμενα

1. Συνθήκη ἔνταξης - Κοινὴ Δήλωση [ἄρ. 4] (1979)
2. Ψήφισμα τῆς 7-5-1981 (οἰκονομικὴ βοήθεια στὸ Ἅγιον Ὄρος)
3. Ψήφισμα τοῦ Συμβουλίου τῆς 13-11-1986 (πολιτιστικὴ κληρονομιά)
4. Ψήφισμα τῆς 13-9-1990 (πυρκαγιὲς στὸ Ἅγιον Ὄρος)
5. Οἰκονομικὴ ἐνίσχυση γιὰ ἐργασίες στὸ Ἅγ. Ὄρος (1987-1993)

ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

(9 Ιουνίου 1975)

[.....]

Τμήμα ΣΤ΄

ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ

Κεφάλαιον Τρίτον

1.3 Άρθρον 105 Καθεστώς τοῦ Ἁγίου Ὁρους

1. Ἡ Χερσόνησος τοῦ Ἁθω ἀπὸ τῆς Μεγάλης Βίγλας καὶ ἐξῆς, ἀποτελοῦσα τὴν περιοχὴν τοῦ Ἁγίου Ὁρους, εἶναι κατὰ τὸ ἀρχαῖον τούτου προνομιακὸν καθεστῶς αὐτοδιοίκητον τμῆμα τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους, τοῦ ὁποῖου ἡ κυριαρχία παραμένει ἄθικτος ἐπ’ αὐτοῦ. Ἐξ ἀπόψεως πνευματικῆς τὸ Ἅγιον Ὁρος διατελεῖ ὑπὸ τὴν ἄμεσον δικαιοδοσίαν τοῦ Οἴκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Ὅλοι οἱ μονάζοντες εἰς αὐτὸ ἀποκτοῦν, ἄνευ ἄλλης διατυπώσεως, τὴν ἑλληνικὴν ἰθαγένειαν, ἅμα τῇ προσλήψει αὐτῶν ὡς δοκίμων ἢ μοναχῶν.

2. Τὸ Ἅγιον Ὁρος διοικεῖται, κατὰ τὸ καθεστῶς αὐτοῦ, ὑπὸ τῶν εἴκοσι Ἱερῶν Μονῶν του, μεταξύ τῶν ὁποίων εἶναι κατανεμημένη ὁλόκληρος ἡ χερσόνησος τοῦ Ἁθω, τὸ ἕδαφος τῆς ὁποίας εἶναι ἀναπαλλοτρίωτον.

Ἡ διοίκησις αὐτοῦ ἀσκεῖται δι’ ἀντιπροσώπων τῶν Ἱερῶν Μονῶν, ἀποτελούντων τὴν Ἱερὰν Κοινότητα. Οὐδεμία ἀπολύτως ἐπιτρέπεται μεταβολὴ τοῦ διοικητικοῦ συστήματος ἢ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν Μονῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους, οὐδὲ τῆς ἱεραρχικῆς τάξεως καὶ τῆς θέσεως αὐτῶν πρὸς τὰ ὑποτελῆ των ἐξαρτήματα. Ἀπαγορεύεται ἡ ἐν αὐτῷ ἐγκαταβίωσις ἑτεροδόξων ἢ σχισματικῶν.

3. Ὁ λεπτομερὴς καθορισμὸς τῶν ἀγιορειτικῶν καθεστώτων καὶ τοῦ τρόπου τῆς λειτουργίας αὐτῶν γίνεται διὰ τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτου τοῦ Ἁγίου Ὁρους, τὸ ὁποῖον, συμπράττοντος τοῦ ἀντιπροσώπου τοῦ Κράτους, συντάσσουν μὲν καὶ ψηφίζουν αἱ εἴκοσι Ἱεραὶ Μοναί, ἐπικυρώνουν δὲ τὸ Οἴκουμενικὸν Πατριαρχεῖον καὶ ἡ Βουλὴ τῶν Ἑλλήνων.

4. Ἡ ἀκριβὴς τήρησις τῶν ἀγιορειτικῶν καθεστώτων τελεῖ, ὡς πρὸς μὲν τὸ πνευματικὸν μέρος, ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην ἐποπτείαν τοῦ Οἴκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ὡς πρὸς δὲ τὸ διοικητικόν, ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ Κράτους, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήκει ἀποκλειστικῶς καὶ ἡ διαφύλαξις τῆς δημοσίας τάξεως καὶ ἀσφαλείας.

5. Αἱ ἀνωτέρω ἐξουσίαι τοῦ Κράτους ἀσκοῦνται διὰ Διοικητοῦ, τοῦ ὁποῖου τὰ δικαιώματα καὶ καθήκοντα καθορίζονται διὰ νόμου.

Διὰ νόμου ἐπίσης καθορίζονται ἢ ὑπὸ τῶν μοναστηριακῶν ἀρχῶν καὶ τῆς Ἱερᾶς Κοινότητος ἀσκουμένη δικαστικὴ ἐξουσία, ὡς καὶ τὰ τελωνειακὰ καὶ φορολογικὰ πλεονεκτήματα τοῦ Ἁγίου Ὁρους.

[.....]

ΣΥΝΘΗΚΗ
ΠΕΡΙ ΠΡΟΣΧΩΡΗΣΕΩΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ
ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ

ΤΕΛΙΚΗ ΠΡΑΞΗ (28 Μαΐου 1979)

1.4 Κοινή Δήμωση (No 4)* Περί Αγίου Όρους

Αναγνωρίζοντας ότι το ειδικό καθεστώς το οποίο έχει παραχωρηθεί στο Άγιον Όρος, όπως τοῦτο είναι ἐγγυημένο ἀπὸ τὸ ἄρθρο 105 τοῦ Ἑλληνικοῦ Συντάγματος, δικαιολογείται ἀποκλειστικά γιὰ λόγους πνευματικῶν καὶ θρησκευτικῶν, ἡ Κοινότητα θὰ μεριμνήσει ὥστε νὰ ληφθοῦν ὑπ' ὄψη οἱ λόγοι αὐτοὶ κατὰ τὴν ἐφαρμογὴ καὶ τὴν περαιτέρω ἐπεξεργασία τῶν διατάξεων τοῦ κοινοτικοῦ δικαίου, ἰδίως ὅσον ἀφορᾷ τὶς τελωνειακὲς καὶ φορολογικὲς ἀπαλλαγὲς καθὼς καὶ τὸ δικαίωμα ἐγκαταστάσεως.

1.5 Ιστορικοί Σταθμοί της Μοναστικής Πολιτείας του Αγίου Όρους

5ος αἰ.: Μοναστικὴ γῆ τῆς Ῥωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας

963: Σύσταση τῆς Ἀθωνικῆς Πολιτείας

1312: Ἀναδεικνύεται νομοκανονικὰ ἐκκλησιαστικὸ καὶ δικαιοδοσιακὸ ἔδαφος ἄμεσο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχικοῦ ΚΠόλεως

1423: Ἀποτελεῖ τμῆμα τῆς Ὄθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας

1912: Ἀπελευθέρωση καὶ ἔνταξη στὴν Ἑλληνικὴ Πολιτεία

[**1975:** Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος (ἄρθρο 105)].

1981: Μὲ τὴν Ἑλλάδα, ἔνταξή του στὴν Εὐρωπαϊκὴ Κοινότητα

1993: Μοναδικὸ μοναστικὸ κέντρο καὶ ἔδαφος τῆς Ἐνωμένης Εὐρώπης

* Φ. (J. O.)/Ε.Ο.Κ., τεύχος Α', ἀριθ. 170/27-7-1979, σελ. 18.

1.6 Διαγράμματα

Διάγραμμα 1

Σύνθεση τῆς ΙΕΡΑΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΟΣ (Μοναστική Πολιτεία τοῦ Ἁγίου Ὄρους)

Εἴκοσι κυρίαρχες, βασιλικές, πατριαρχικές καὶ σταυροπηγιακές Ἱερές Μονές, οἱ ὁποῖες κεῖνται κατὰ τὴν ἐξῆς ἱεραρχικὴ τάξη:

1. Ἱερὰ Μονὴ Μεγίστης Λαύρας,
2. Ἱερὰ Μονὴ Βατοπεδίου,
3. Ἱερὰ Μονὴ Ἰβήρων,
4. Ἱερὰ Μονὴ Χελανδαρίου,
5. Ἱερὰ Μονὴ Διονυσίου,
6. Ἱερὰ Μονὴ Κουτλουμουσίου,
7. Ἱερὰ Μονὴ Παντοκράτορος,
8. Ἱερὰ Μονὴ Ξηροποτάμου,
9. Ἱερὰ Μονὴ Ζωγράφου,
10. Ἱερὰ Μονὴ Δοχειαρίου,
11. Ἱερὰ Μονὴ Καρακάλλου,
12. Ἱερὰ Μονὴ Φιλοθέου,
13. Ἱερὰ Μονὴ Σίμωνος Πέτρα,
14. Ἱερὰ Μονὴ Ἁγίου Παύλου,
15. Ἱερὰ Μονὴ Σταυρονικήτα,
16. Ἱερὰ Μονὴ Ξενοφώντος,
17. Ἱερὰ Μονὴ Γρηγορίου,
18. Ἱερὰ Μονὴ Ἐσφιγμένου,
19. Ἱερὰ Μονὴ Ἁγίου Παντελεήμονος,
20. Ἱερὰ Μονὴ Κασταμονίτου.

Διάγραμμα 2

Σύνθεση τῆς ΙΕΡΑΣ ΕΠΙΣΤΑΣΙΑΣ (Μοναστική Πολιτεία τοῦ Ἁγίου Ὄρους)

1η Τετράς

1. Μεγίστη Λαύρα
2. Δοχειαρίου
3. Ξενοφώντος
4. Ἐσφιγμένου

2η Τετράς

1. Βατοπεδίου
2. Κουτλουμουσίου
3. Καρακάλλου
4. Σταυρονικήτα

3η Τετράς

1. Ἰβήρων
2. Παντοκράτορος
3. Φιλοθέου
4. Σίμωνος Πέτρα

4η Τετράς

1. Χελανδαρίου
2. Ξηροποτάμου
3. Ἁγίου Παύλου
4. Γρηγορίου

5η Τετράς

1. Διονυσίου
2. Ζωγράφου
3. Ἁγ. Παντελεήμονος
4. Κασταμονίτου

Διάγραμμα 3

Διοικητικά Όργανα τής Ἀθωνικῆς Πολιτείας

1. Ἡ Ἑκτακτος Δισενιαύσιος Ἱερὰ Σύναξις

→ Οἱ 20 ἡγούμενοι τῶν 20 Ἱ. Μονῶν.

2. Ἡ Ἑκτακτος Διπλή Ἱερὰ Σύναξις

→ 40 μέλη: οἱ 20 ἡγούμενοι καὶ οἱ 20 ἀντιπρόσωποι τῶν 20 Ἱ. Μονῶν.

1. Ἡ Ἱερὰ Κοινότητα

→ Οἱ 20 ἀντιπρόσωποι τῶν 20 Ἱ. Μονῶν.

4. Ἡ Ἱερὰ Ἐπιστασία

1η Τετράς

1. Μεγίστη Λαύρα
2. Δοχειαρίου
3. Ξενοφώντος
4. Ἐσφιγμένου

2η Τετράς

1. Βατοπεδίου
2. Κουτλουμουσίου
3. Καρακάλλου
4. Σταυρονικήτα

3η Τετράς

1. Ἰβήρων
2. Παντοκράτορος
3. Φιλοθέου
4. Σίμωνος Πέτρα

4η Τετράς

1. Χελανδαρίου
2. Ξηροποτάμου
3. Ἀγίου Παύλου
4. Γρηγορίου

5η Τετράς

1. Διονυσίου
2. Ζωγράφου
3. Ἀγ. Παντελεήμονος
4. Κασταμονίτου

Διάγραμμα 4

Διαχρονική εξέλιξη τῶν Διοικητικῶν Ὁργάνων τῆς Ἀθωνικῆς Πολιτείας

→ 1661

- ◆ Πρῶτος

- ◆ Γερουσία (Senatus)

- ◆ Ἡ Σύναξις τῶν Ἀθωνιτῶν
(Ἔκτακτος Σύναξις)
[Ἄμεσο ἐκλεκτορικὸ σῶμα]

1661 →

- ◆ Ἡ Ἱερὰ Κοινότητα
- ◆ Τακτικὴ Σύναξις
- ◆ Ἔκτακτος Σύναξις

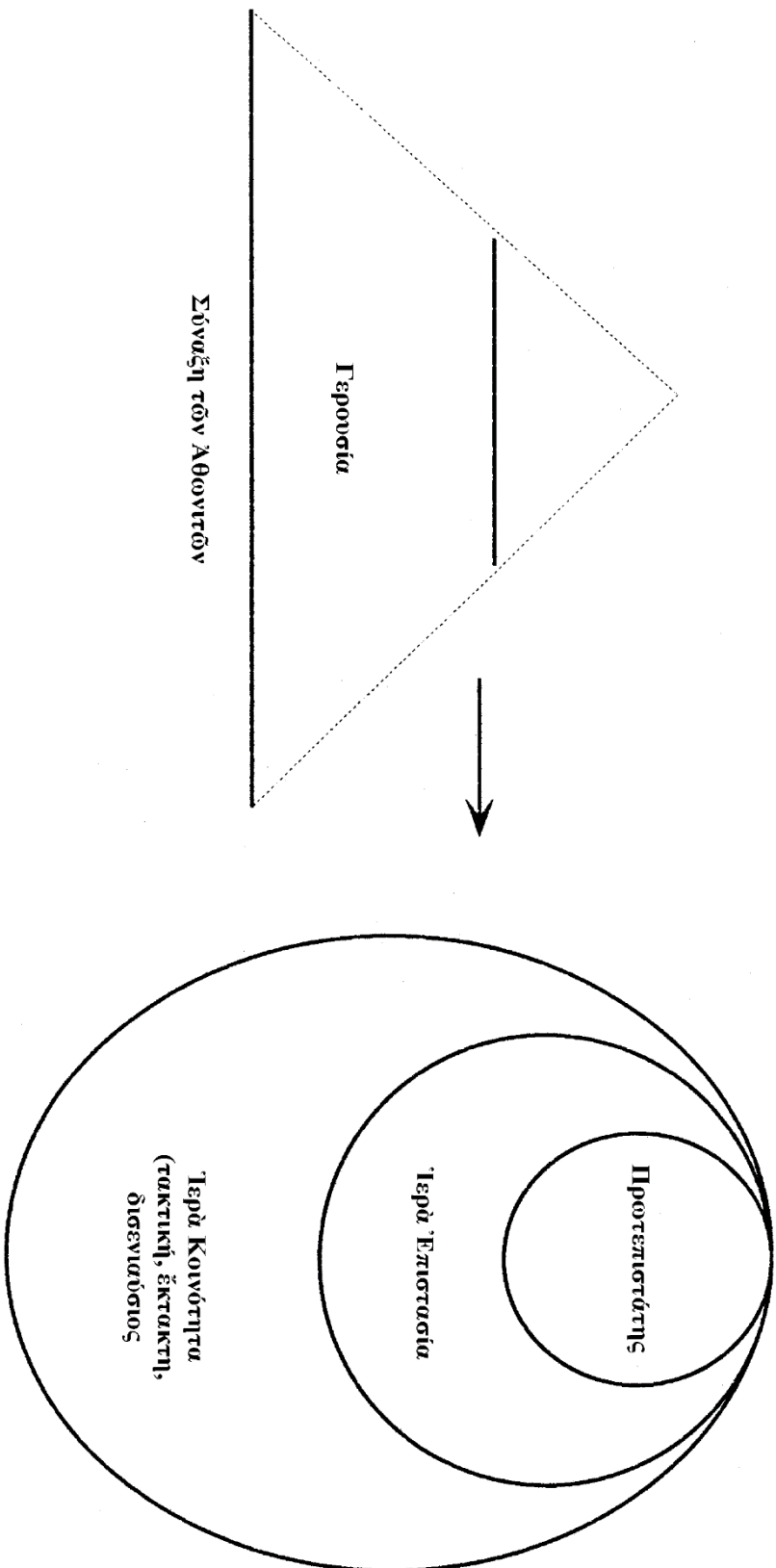
- ◆ Ἡ Ἱερὰ Ἐπιστασία
{Πρωτεπιστάτης, ὁ προεστῶς
τῶν δύο διοικητικῶν ὀργάνων}

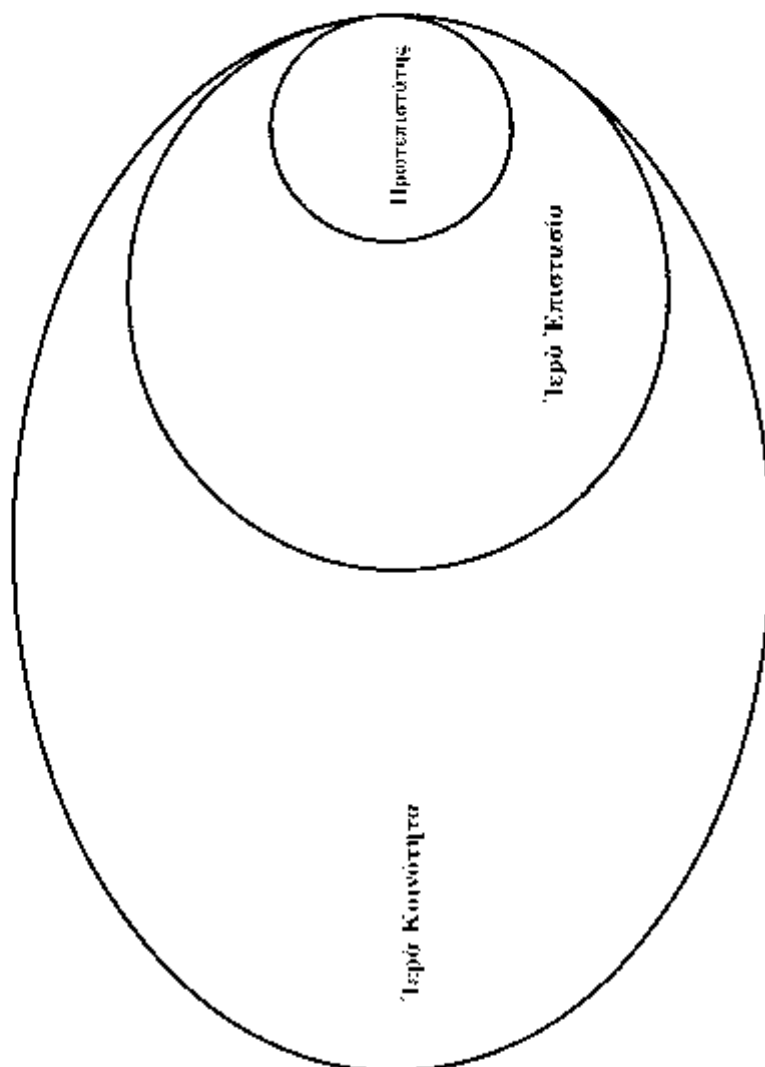
- ◆ Ἡ Ἱερὰ Σύναξις
ἔκτακτος - δισενιαύσιος

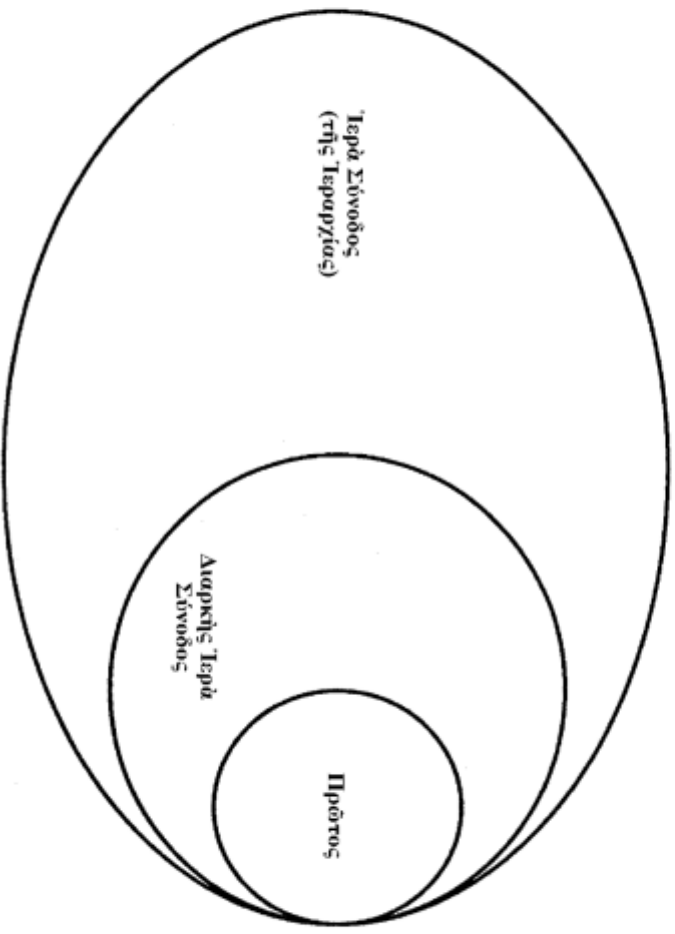
- ◆ («Ἡ Ἀθωνικὴ Πολιτεία»)

Μέχρι το 1661

Μετά το 1661

Διάγραμμα 5

Σχηματική σύγκριση

Αγιορειτική Κοινότητα

- ◆ 20 Ίερές Μονές

- ◆ Μοναστηριακές Κοινότητες
(Πολυεθνικές & «Πολύγλωσσες»)
- ◆ Κοινότητα μοναχών τῶν ἐθνῶν
- ◆ Νομικά Πρόσωπα Δημοσίου Δικαίου

- ◆ Δύο βαθμοὶ αὐτοδιοικήσεως:
 - (1) Ί. Μονές-Μέλη
 - (2) Ἀθωνικὴ Πολιτεία
- ◆ Μοναδικὴ ἀνώτατη διοίκηση
- ◆ Ἐσωτερικὴ αὐτονομία:
(Χαρακτηριστικό:
ταυτόχρονα αὐτονομία & ἔνταξη)

- ◆ Μοναχοὶ-εὐρωπαῖοι πολίτες
- ◆ Ἴσοπολιτεία μὲ ἴδια δικαιώματα
- ◆ Δημοκρατικὸ a priori

Εὐρωπαϊκὴ Κοινότητα

- ◆ 15 Κράτη Μέλη

- ◆ Εὐρωπαϊκὲς Κοινότητες
(Πολυεθνικές & «Πολύγλωσσες»)
- ◆ Κοινότητα λαῶν & ἐθνῶν
- ◆ Νομικά Πρόσωπα Δημοσίου
Διεθνοῦς Δικαίου

- ◆ Δύο βαθμοὶ αὐτοδιοικήσεως:
 - (1) Κράτη-Μέλη
 - (2) Ἐνωμένη Εὐρώπη
- ◆ Μοναδικὴ ἀνώτατη διοίκηση
- ◆ Ἐσωτερικὴ αὐτονομία
(Χαρακτηριστικό:
ταυτόχρονα αὐτονομία & ἔνταξη)

- ◆ Εὐρωπαῖοι πολίτες
- ◆ Ἴσοπολιτεία μὲ ἴδια δικαιώματα
- ◆ Δημοκρατικὸ ἰδεῶδες

♦ Έκτακτος δισενιεύσιος σύναξις
[Ηγούμενοι]
(Άποφάσεις με ίσχυ νόμου)

♦ Συνάντηση κορυφής
[Πρόεδροι ή πρωθυπουργοί]
(Συνθήκες)

♦ Ίερά Κοινότητα
(Τακτική σύναξις)
(Έκτακτος σύναξις)

♦ Εύρωπαϊκό Κοινοβούλιο

♦ Ίερά Έπιστασία

♦ [Συμβούλιο τής Εύρώπης]

♦ Εύρωπαϊκή Έπιτροπή

♦ Πρωτεπιστάτης (έτήσια έντολή)

♦ Πρόεδρος (έξαμηνιαία έντολή)

♦ Μόνιμος αντιπρόσωπος τής
«μοναστηριακής κυβέρνησης»
στην Ίερά Κοινότητα

♦ Μόνιμος αντιπρόσωπος τής
«έθνικης κυβέρνησης»
στην Εύρωπαϊκή Κοινότητα

♦ Καρυές, πρωτεύουσα του Άθω

♦ Βρυξέλλες, πρωτ/σα τής Εύρώπης

♦ Μοναστηριακή «κυβέρνηση»

♦ Έθνική κυβέρνηση

♦ (;) Ηγούμενος

♦ (;) Πρόεδρος τής Δημοκρατίας

♦ Διοικητικά όργανα

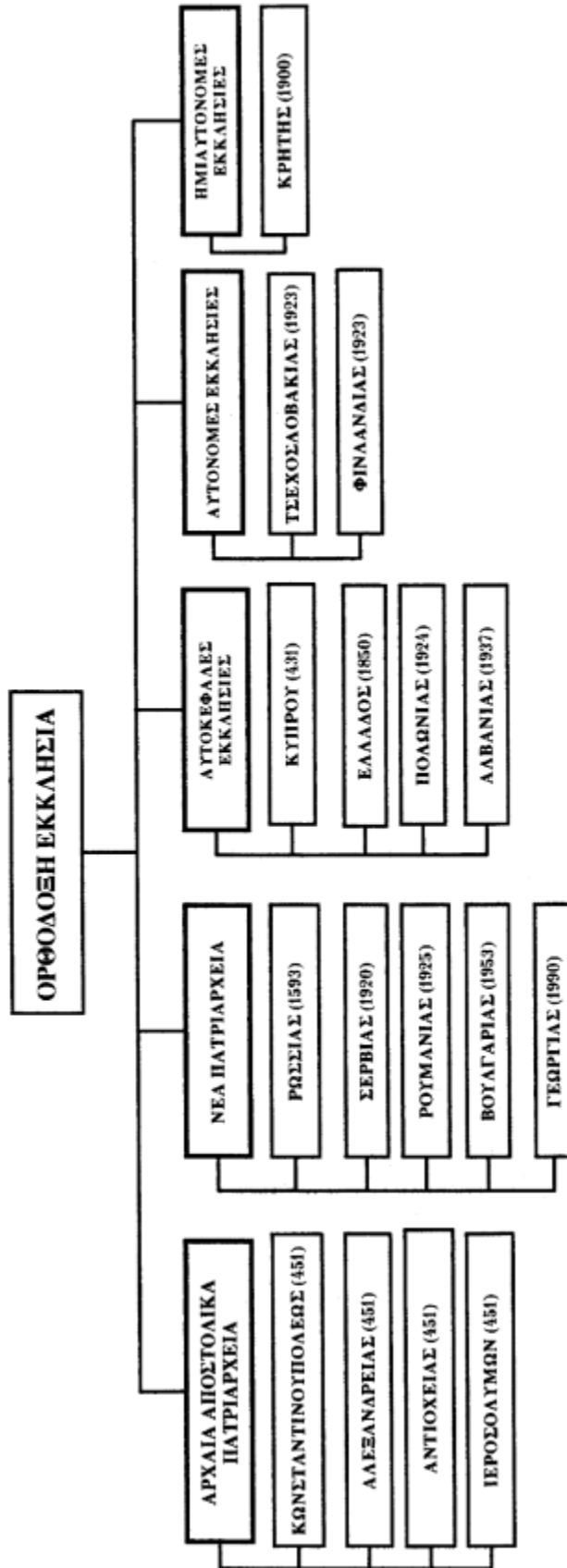
♦ Κυβερνητικά όργανα

♦ Ί. Μονή, «μονασ/κή πρωτεύουσα»

♦ Έθνική πρωτεύουσα

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 9ο

Δομή της Ορθόδοξου Εκκλησίας
20ος αιώνας

ΑΥΤΟΚΕΦΑΛΕΣ ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ

Πρεσβεία τμήτης - Δίπτυχα - Κανονική Τάξη

1. Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως
2. Πατριαρχείο Ἀλεξανδρείας
3. Πατριαρχείο Ἀντιοχείας
4. Πατριαρχείο Τερσοβλήμων
5. Πατριαρχείο τῆς Ρωσίας
6. Πατριαρχείο τῆς Σερβίας
7. Πατριαρχείο τῆς Ρουμανίας
8. Πατριαρχείο τῆς Βουλγαρίας
9. Πατριαρχείο τῆς Γεωργίας
10. Αυτόκεφέλαη Ἐκκλησία τῆς Κύπρου
11. Αυτόκεφέλαη Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος
12. Αυτόκεφέλαη Ἐκκλησία τῆς Πολωνίας
13. Αυτόκεφέλαη Ἐκκλησία τῆς Ἀλβανίας

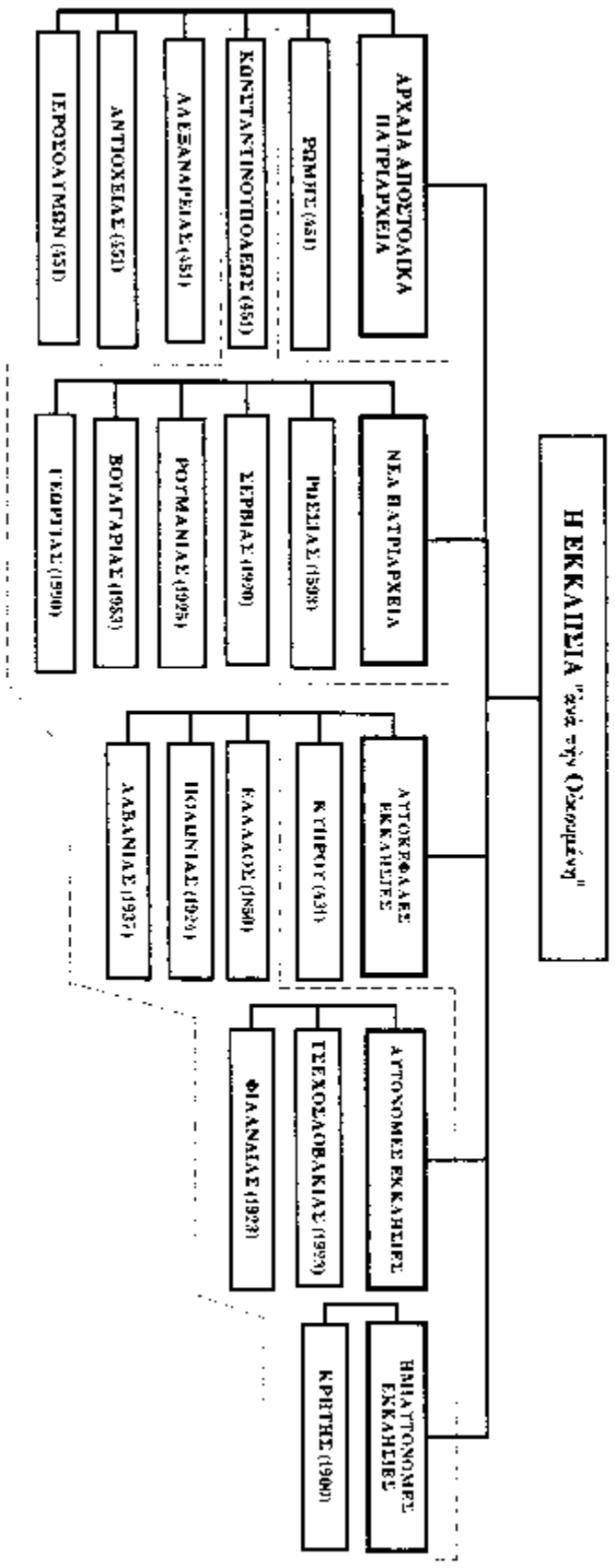
14. Αυτόνομη Ἐκκλησία τῆς Τσεχοσλοβακίας
15. Αυτόνομη Ἐκκλησία τῆς Φιλανδίας

ΑΥΤΟΚΕΦΑΛΕΣ - ΑΥΤΟΝΟΜΕΣ ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ

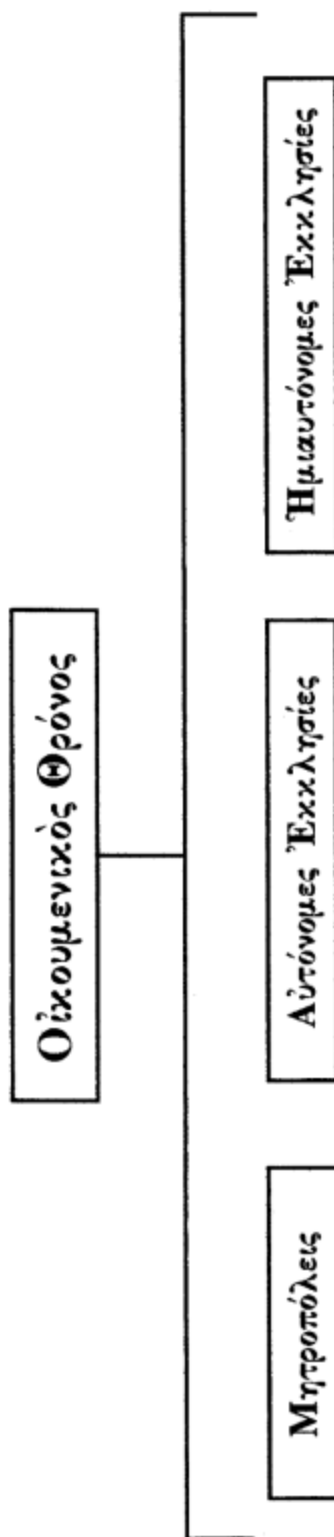
(Χρονολογίες τής κανονικής τους ανακηρύξεως)

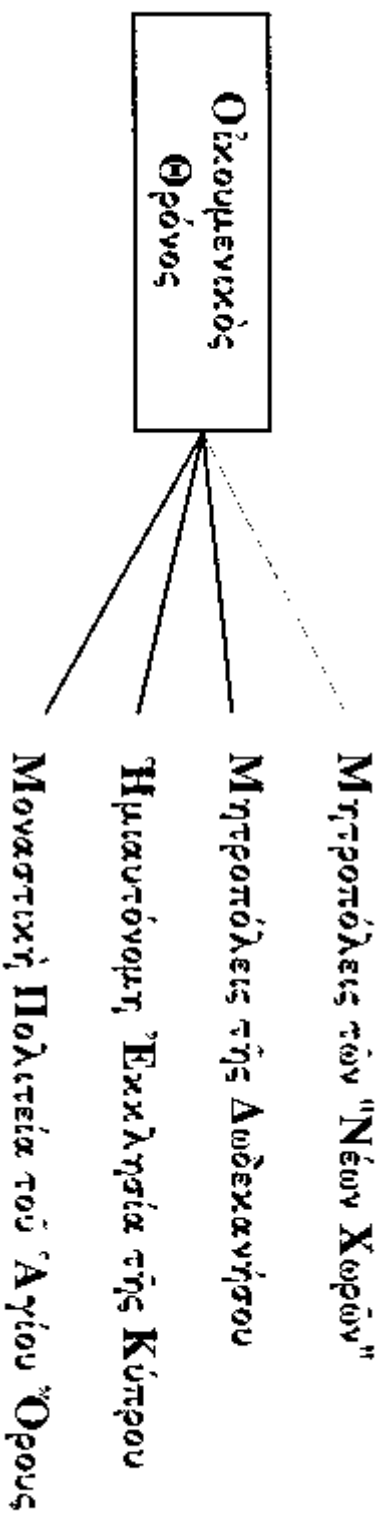
- Κύπρου	(431 μ.Χ.)	
- Ρωσσίας	(1589)	
- Ελλάδος	(1850)	19ος αιώνας
- Σερβίας	(1879)	
- Ρουμανίας	(1885)	
- Γεωργίας	(1917)	20ος αιώνας
- Τσεχοσλοβακίας	(1923)	
- Φιλανδίας	(1923)	
- Πολωνίας	(1924)	
- Ἀλβανίας	(1937)	
- Βουλγαρίας	(1945)	

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 126

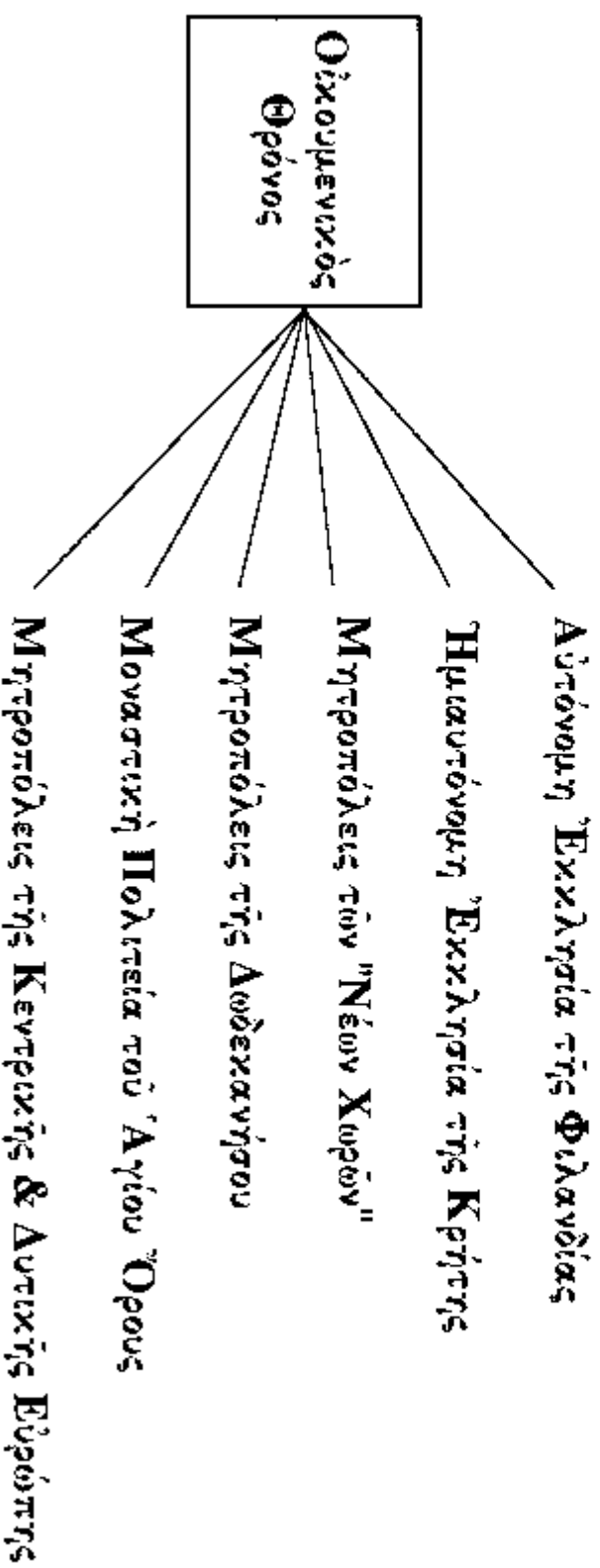

Το Οικογενικό Πατριάρχειο
Μγέρρα - Έκκλησία

1. Αρχιεπισκοπή Θυατείρων & Μεγάλης Βρεταννίας, Ήξαρχία Δυτ. Ευρώπης, Ήρλανδίας και Μελίτης (1922)
2. Μητρόπολη Γαλλίας και Ήξαρχία πάσης Ήβηρας (1963)
3. Μητρόπολη Γερμανίας και Ήξαρχία Κεντρίας Ευρώπης (1963)
4. Μητρόπολη Αυστρίας, Ούγγαρίας και Μεσευρώπης (1963)
5. Μητρόπολη Βελγίου και Ήξαρχία Κάτω Χωρών και Λουξεμβούργου (1969)
6. Μητρόπολη Σουηδίας και πάσης Σκανδιναβίας (1969)
7. Μητρόπολη Ήλβετίας και Ήξαρχία Ευρώπης (1982)
8. Μητρόπολη Ήταλίας και Ήξαρχία Νοτίου Ευρώπης (1991)

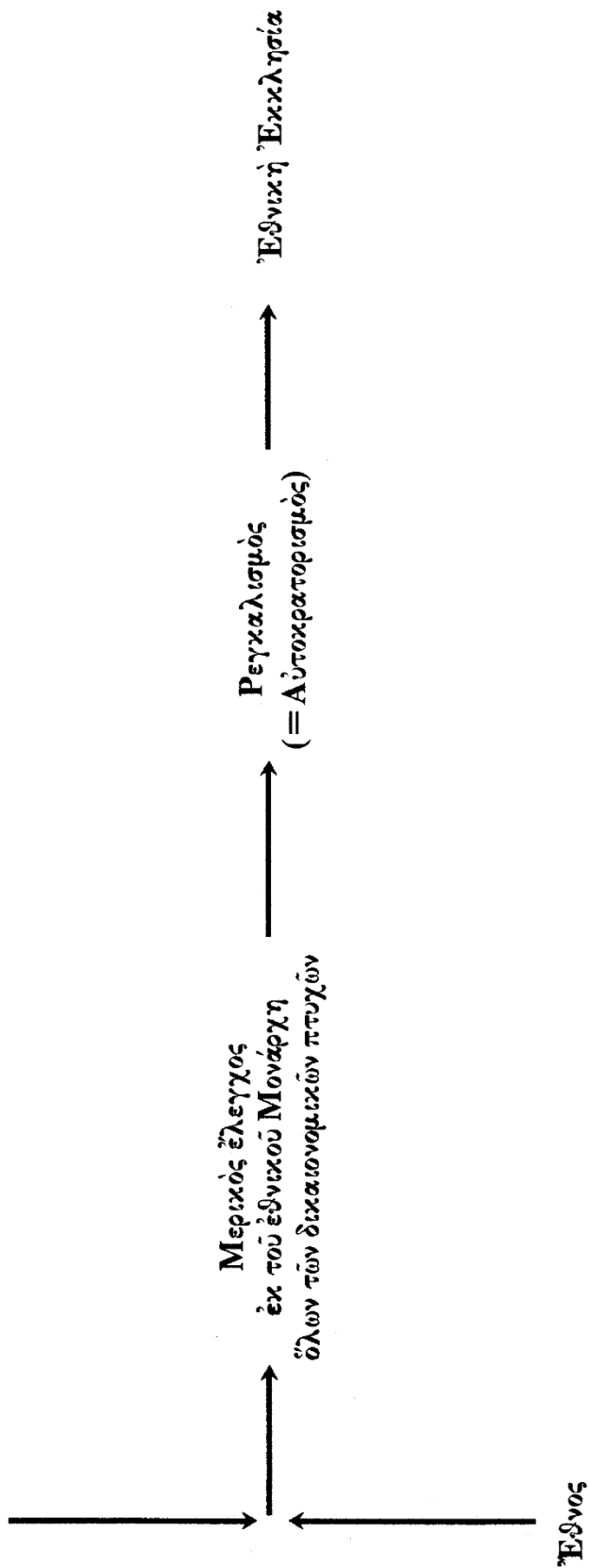
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 17ο

Θεώρηση διαμορφώσεως τῆς Ἐθνικῆς Ἐκκλησίας

(καθολικὴ προσπτικὴ)

Ἄδ. Κοραΐς

Ἀπόλυτη Μοναρχία

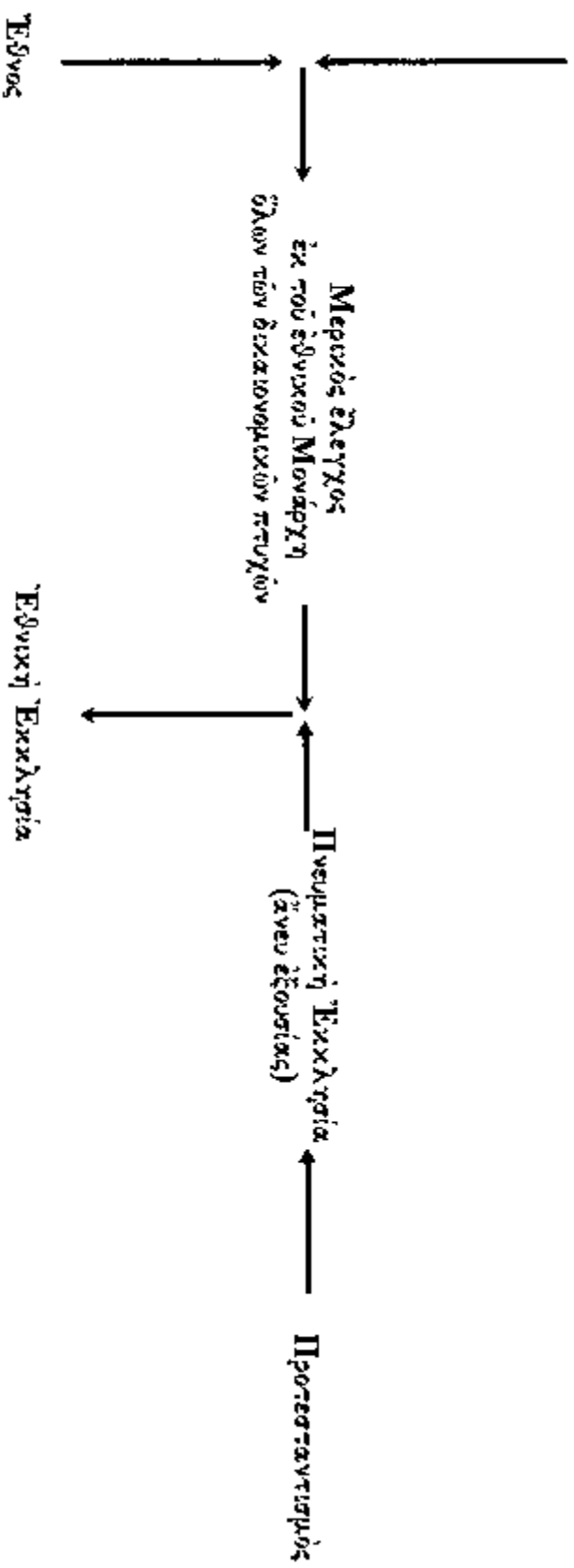
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 18ο

Θεώρηση διαμορφώσεως της Εθνικής Εκκλησίας

(προτεσταντική προσπτική)

Γ. Φόν Μάουπερ - Θεολόγος Φαρακζίδης

Απόλυτη Μοναρχία

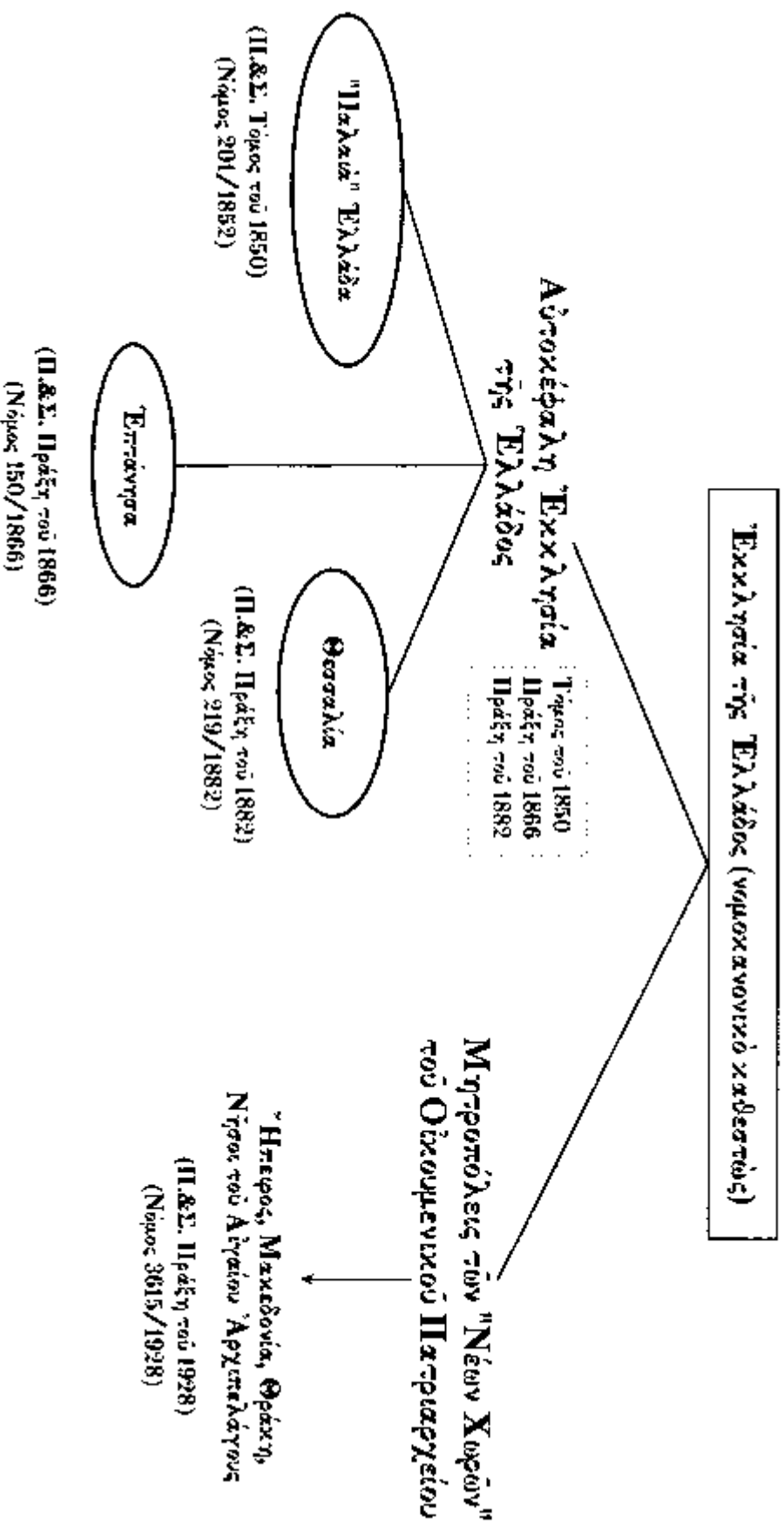
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 19ο

"Εκκλησία τῆς Ελλάδος" & "Αὐτοκέφαλη Ἐκκλησία τῆς Ελλάδος"

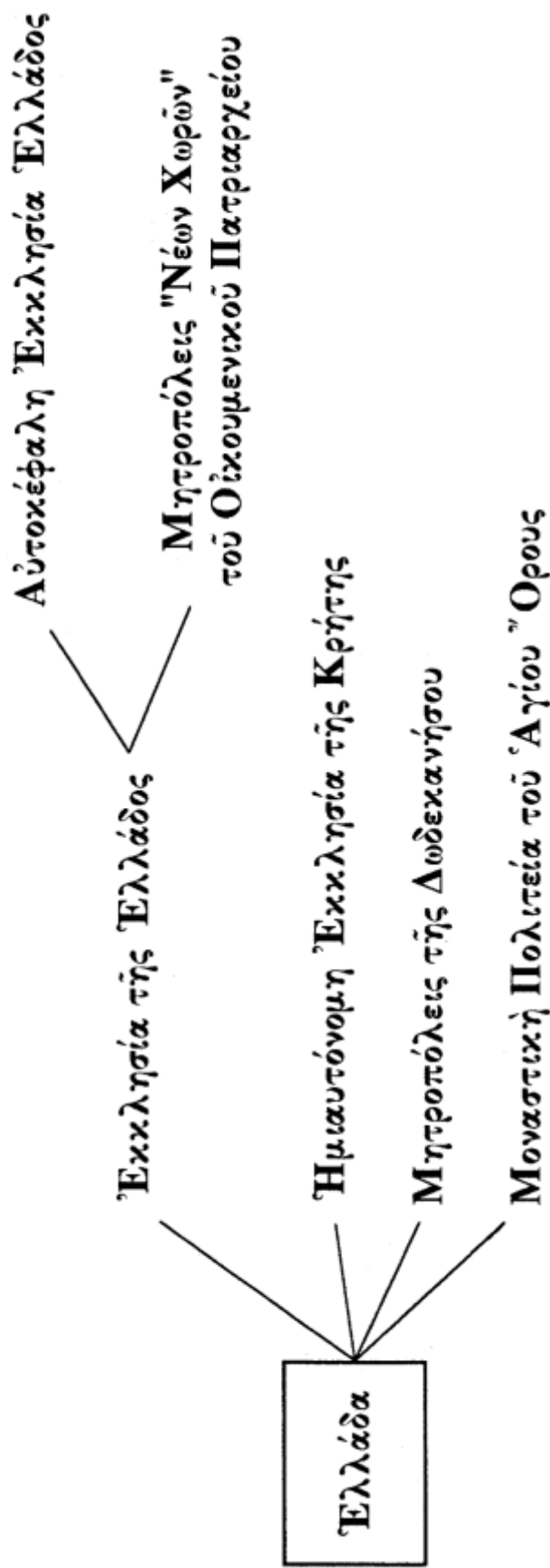
Αὐτοκέφαλη Ἐκκλησία τῆς Ελλάδος (1850)

Μητροπόλεις τῶν "Νέων Χωρῶν" τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου (1928)

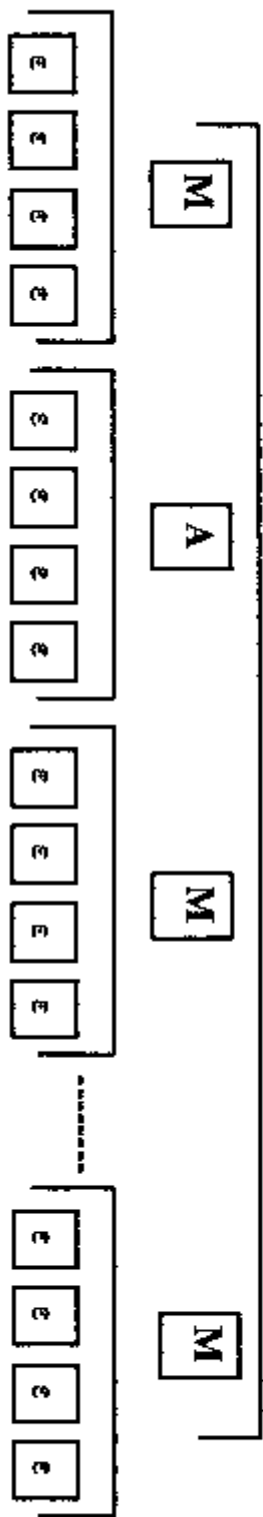
Ἐκκλησία τῆς Ελλάδος

(Σύνταγμα τοῦ 1975 - Καταστατικὸς Χάρτης τοῦ 1977)

Η Τετὰ Σύνοδος της Εκκλησίας της Ελλάδος

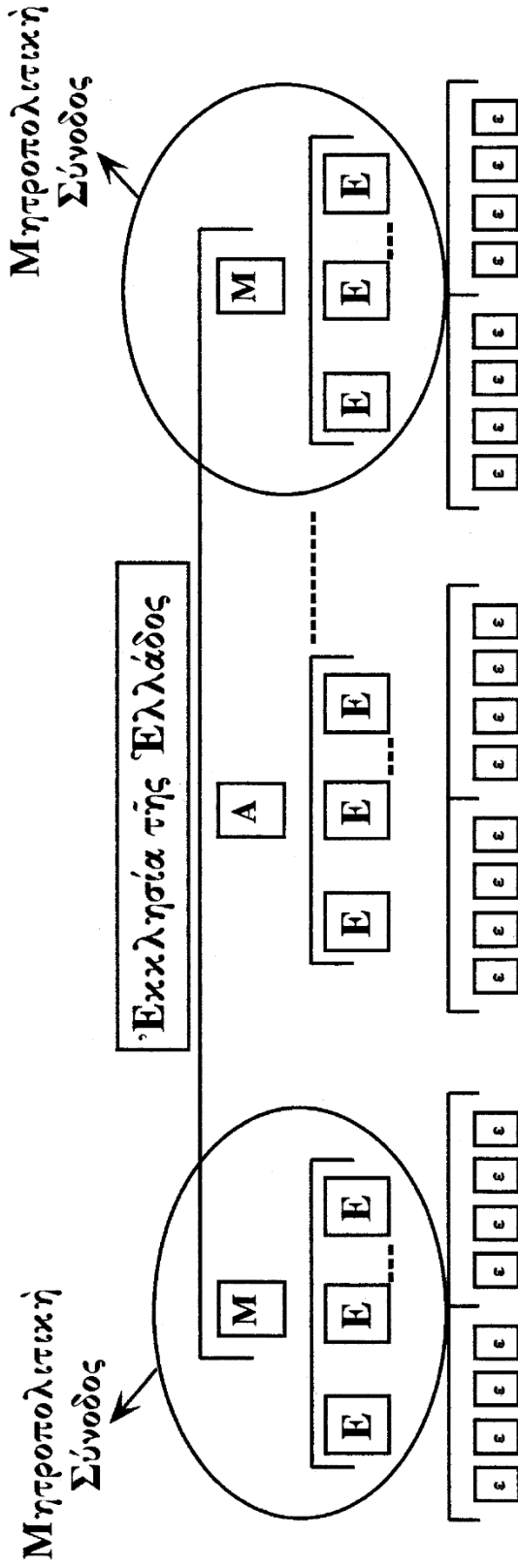

Λεξάνια

A: Ἀρχιεπίσκοπος

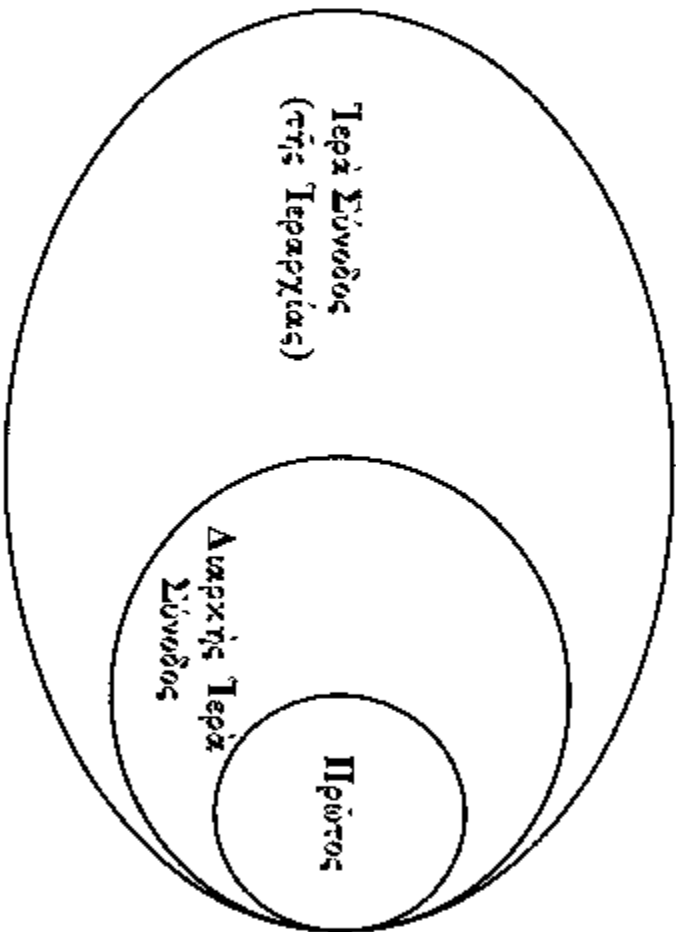
M: Μητροπολίτης

ε: ἐπίσκοπος

Λεξάντα

A:	Ἀρχιεπίσκοπος
M:	Μητροπολίτης
Ε:	Ἐπίσκοπος
ε:	ἐνορία

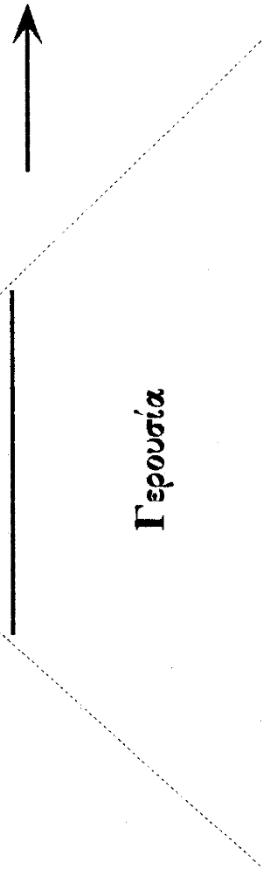
Συνεδριή δεσφὴ Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας

Μέχρι τὸ 1661

Πρώτος

Γερουσία

Σύναξη τῶν Ἀδωνιτῶν

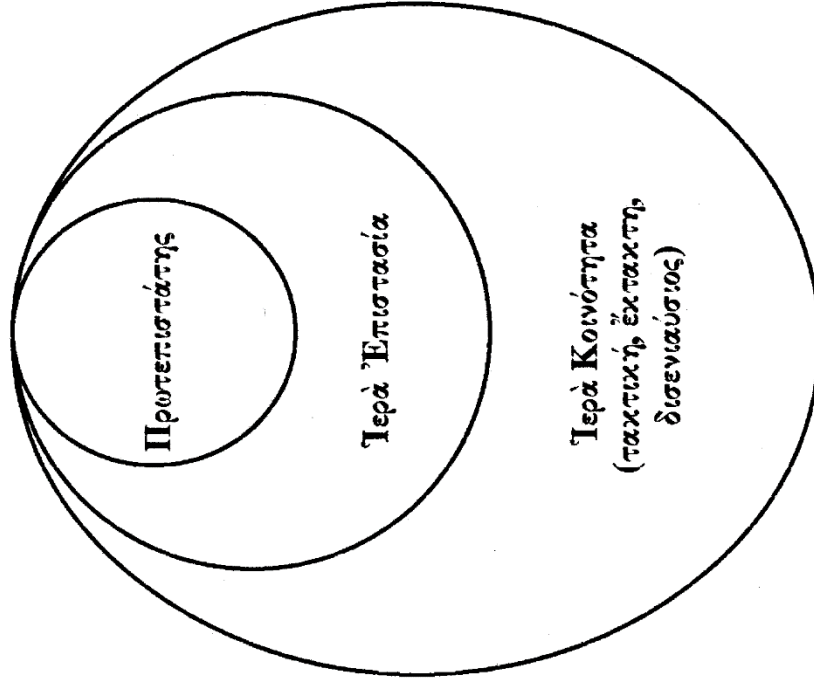

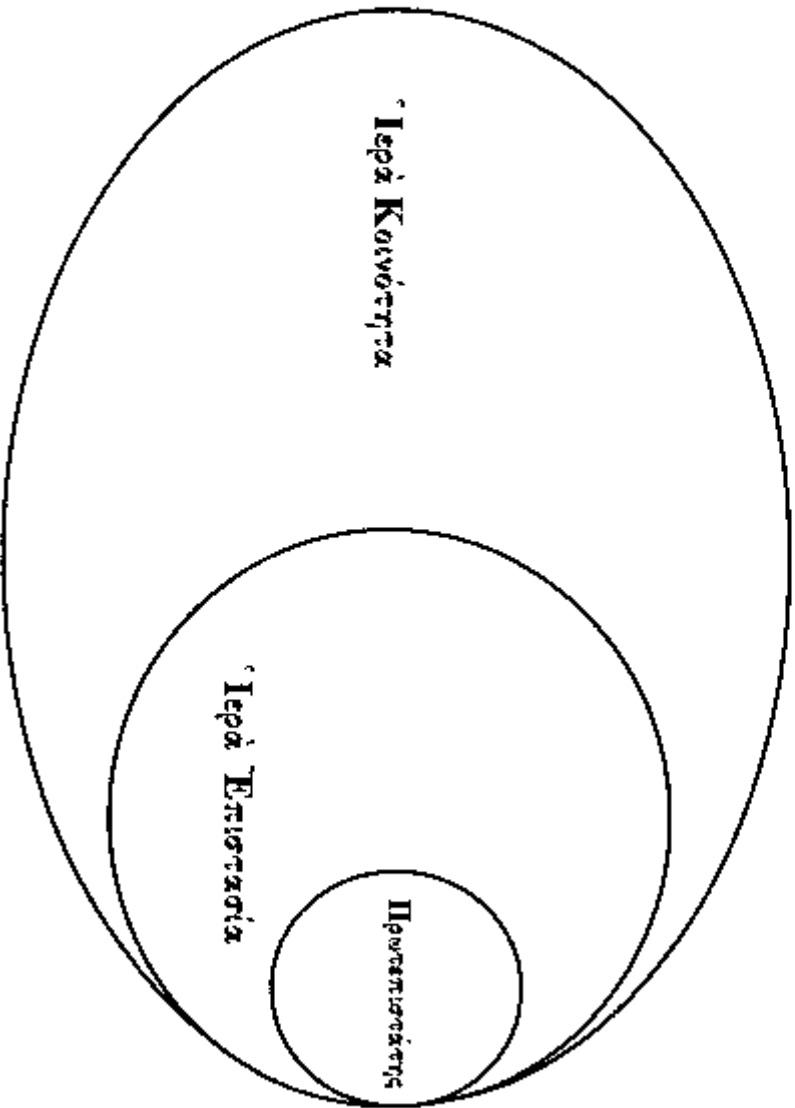
Μετὰ τὸ 1661

Πρωτεπιστάτης

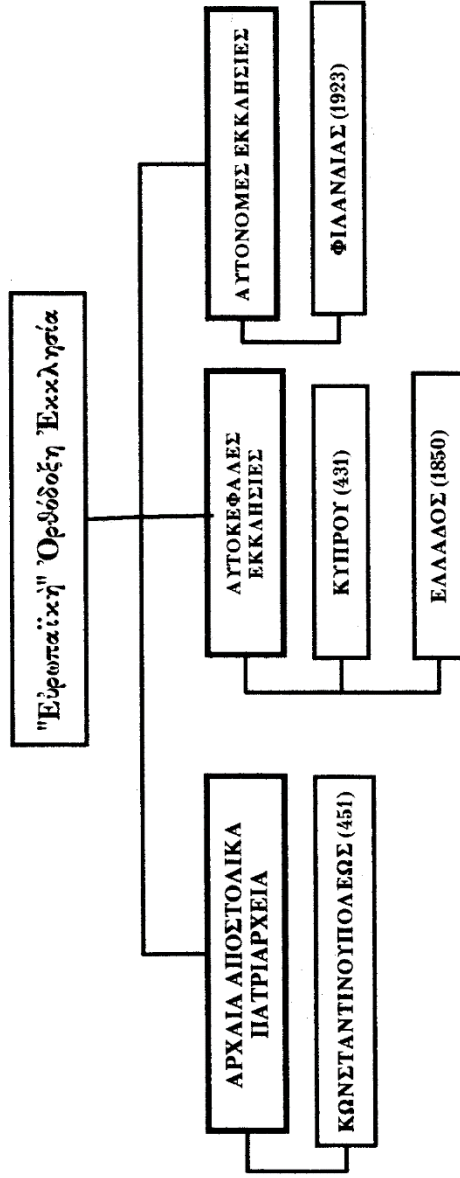
Τετὰ Ἐπιστοσία

Τετὰ Κοινότητα
(τακτικῶς ἑκτακτῶς
δισεναύσιος)

Μοναστική Πολιτεία του Άγιου Όρους
(Αουχητική δημή - 20ος αιώνας)

Διάγραμμα 29

ΕΛΛΑΔΑ

Στατιστική τών όμολογιών και τών θρησκευμάτων

<i>Χριστιανικές όμολογίες και μη χριστιανικές θρησκεΐες</i>		<i>Άριθμός τών μελών</i>
Όρθόδοξοι	Αυτόκεφαλη Έκκλησία τής Ελλάδος και Μητροπόλεις τών Νέων Χωρών	9.299.237
	Έκκλησία τής Κρήτης	531.972
	Μητροπόλεις τής Δωδεκανήσου	121.325
ΣΥΝΟΛΟ τών Όρθοδόξων (96,75 %)		9.952.534
Καθολικοί (0,62 %)		61.789
Προτεστάντες (0,44 %)		44.097
Μουσουλμάνοι + Έβραϊοι (κλπ.) (2,19 %)		205.736
ΣΥΝΟΛΟ		10.264.156

Πηγή : Έθνική Στατιστική Υπηρεσία Ελλάδος 1991

Σημειώματα

Σημείωμα Ιστορικού Εκδόσεων Έργου

Το παρόν έργο αποτελεί την έκδοση 1.0

Σημείωμα Αναφοράς

Copyright Εθνικών και Καποδιστριακών Πανεπιστημίων Αθηνών, Αρχιμ. Γρηγόριος Δ. Παπαθωμάς.
«Κανονικό Δίκαιο, VI. Συμπλήρωμα Θεματικών και Παράρτημα». Έκδοση: 1.0. Αθήνα 2015.

Διαθέσιμο από τη δικτυακή διεύθυνση: <http://opencourses.uoa.gr/courses/THEOL3/>

Σημείωμα Αδειοδότησης

Το παρόν υλικό διατίθεται με τους όρους της άδειας χρήσης Creative Commons Αναφορά, Μη Εμπορική Χρήση Παρόμοια Διανομή 4.0 [1] ή μεταγενέστερη, Διεθνής Έκδοση. Εξαιρούνται τα αυτοτελή έργα τρίτων π.χ. φωτογραφίες, διαγράμματα κ.λ.π., τα οποία εμπεριέχονται σε αυτό και τα οποία αναφέρονται μαζί με τους όρους χρήσης τους στο «Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων».

[1] <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «**Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Πανεπιστήμιο Αθηνών**» έχει χρηματοδοτήσει μόνο τη αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

